

УДК 94(26)+303.444](049.32)

Олександр Каплін

доктор історичних наук, професор

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: o.d.kaplin@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6658-713X>

ЖАК АТТАЛІ: «ХВИЛІ МАЙБУТНЬОГО» І СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

У київському видавництві «Ніка-Центр» вийшла книга Жака Атталі «Історії про море» (2022). Ця подія примітна з різних точок зору. Книга не лише про моря та океани, як колиски всього живого, вона — про долю людства в контексті взаємин з морями-океанами.

Жак Атталі (фр. Jacques Attali) — один із провідних сучасних інтелектуалів. За версією журналу *Foreign Policy* (за 2008 та 2010 рр.), він увійшов до 100 найкращих інтелектуалів світу. Та й зараз його авторитет, популярність і впливовість навряд чи менші: 2020 р. Клаус Шваб, президент Всесвітнього економічного форуму, оголосив план «Великого перезавантаження» (*The Great Reset*), багато положень якого суголосні з ідеями Ж. Атталі. Він автор понад 80 різних книг, перекладених 22 мовами світу.

Як цитувати: Каплін, О. Жак Атталі: «хвилі майбутнього» і сучасний контекст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 63, 2023, с. 202-208.

How to cite: Kaplin, O. Jacques Attali: 'Waves of the Future' and the Present Context. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 63, 2023, pp. 202-208. (In Ukrainian)

© Каплін О., 2023

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

І ось настав час українського перекладу. Щоправда, поки що — не найвідоміших і «найгучніших» книг Ж. Атталі. «Історії про море» — книга, найімовірніше, для «широкого» читача.

Наскільки нам відомо, в українській історіографії ще ніхто спеціально не писав про самого Ж. Атталі та його спадщину загалом, хоч це завдання цілком назріло. Тому в цьому короткому огляді ми приділимо певну увагу як самому автору, так і найцікавішим сюжетам його спадщини.

Жак Атталі стояв біля витоків реформи вищої освіти LMD (Licence-Master-Doctorat), покликаної привести всі європейські ступені відповідно до певного стандарту; був засновником та першим президентом Європейського банку реконструкції та розвитку в Лондоні (1991–1993). На сьогодні він професор, почесний доктор наук кількох іноземних університетів, член Всесвітньої академії культур. Про нього говорять як про людину, яка була беззмінним радником президентів Франції, починаючи з Ф. Міттерана і яка зробила чималий внесок, щоб Еммануель Макрон у 2017 р. став президентом Франції. І це зовсім не повний перелік етапів та список плодів діяльності Ж. Атталі — як публічної, так і тієї, що не дуже афішується.

Його твори породжували й породжують чимало суперечливих відгуків представників різних інтелектуальних, ідеологічних, політичних, економічних напрямів. Слід зазначити, що, власне, самі численні книжки, есеї та виступи Ж. Атталі значною мірою це зумовили.

Уже перші його різнопланові книги, зокрема про «політичну економію музики», «Шуми» («Bruits», 1977) спричинили відгуки. У цій книзі він заявив про те, що пізніше стане інтернетом.

Його праці біографічного характеру про таких зовсім несхожих один на одного людей з різних епох і країн, як Зігмунд Варбург («Sigmund Warburg, un homme d'influence», 1986), Блез Паскаль («Blaise Pascal ou le génie français», 2000), Карл Маркс («Karl Marx ou l'esprit du monde», 2005) та інших, не залишили байдужими ані економістів, істориків та філософів, ані широку публіку.

В історіософському трактаті «Лінії горизонту» («Lignes d'horizons», 1990 — в англійському перекладі «Millennium») ключовим поняттям

для Атталі є «інформація», яка задає певний порядок, породжуючи три фундаментальні явища — сенс, насильство й шуми. Далі Атталі говорить про три типи порядку, «про три способи організації насильства»: порядок Сакрального, порядок Сили і порядок Грошей.

Серед книг Ж. Атталі початку XXI ст., присвячених найближчому майбутньому світу та глобальному управлінню, необхідно особливо виділити дві — «Коротка історія майбутнього» («Une brève histoire de l'avenir», 2006) та «Хто керуватиме світом завтра?» («Demain, qui gouvernera le monde?», 2011).

У цих роботах Ж. Атталі не лише дає деякі прогнози, він констатує завершення певного періоду історії та початок нового періоду. Вихід із сучасної кризи Ж. Атталі бачить у створенні, заснуванні світового уряду, який має здійснювати світове управління.

Ризики, що загрожують зруйнувати світ, Ж. Атталі пов'язує з кризою дев'ятої форми (або періоду) Торговельного порядку, в якому влада належить тим, хто контролює економіку, передусім фінансистам.

У періодизації історії, запропонованій в «Короткій історії майбутнього», Торговельний порядок посідає місце поряд з Ритуальним (влада — у духовних осіб) та Імперським порядком (влада — у військових).

Ж. Атталі пропонує таку картину фіналу дев'ятої форми. Експансію Торговельного порядку забезпечували два технологічні процеси — накопичення інформації за допомогою мікропроцесорів та накопичення енергії за допомогою батарей. До 2030 р. обидва ці процеси досягнуть своєї межі.

За цих умов, вважає Ж. Атталі, справжнім дефіцитом стане час. Виробництво товарів займатиме все менше часу, натомість самі вироблені товари «з'їдатимуть» його дедалі більше. Людина стане чимось на зразок раба часу і споживатиме, і працюватиме одночасно. До 2030 р. знання оновлюватимуться кожні 72 години; отже, збільшиться час, необхідний для того, щоб бути в курсі змін і залишатися працездатним і конкурентоспроможним. З цією метою необхідно скоротити час, що витрачається на відправлення життєвих функцій.

Фінал дев'ятої форми — це кінець США як світового лідера, це світ, на який чекають проблеми перенаселеності, нестачі продовольства, води, ресурсів і, як наслідок — масові міграції та війни. Серед зон, за які розгорнеться боротьба, Атталі виділяє Сибір та Арктику.

Що чекає на світ після завершення Рах Амерікана? У «Короткій історії майбутнього» Ж. Атталі описує п'ять «хвиль майбутнього», останні три з яких накриють більшу частину XXI ст.

Гіперімперія, гіперконфлікт і гіпердемократія — це три сценарії майбутнього, що послідовно реалізуються.

Гіперімперія — ринок без демократії. До 2050 р. під впливом вимог ринку та нових технологій світовий порядок сформується навколо планетарного ринку без держави, відбудеться деконструкція державних служб, потім демократії, а потім самих держав і націй.

Найпізніше у 2050 р. капіталізм досягне своєї межі: знищить усе, що йому не належить. Він перетворить світ на величезний ринок, доля якого не буде пов'язана з долею націй і який буде вільний від вимог та обмежень «серця».

Господарями гіперімперії Ж. Атталі бачить гіперномадів — керівників компаній, фінансових стратегів, директорів страхових фірм, юристів... Їх буде кілька десятків мільйонів осіб, вони розгорнуть конкурентну боротьбу і не будуть ані працівниками, ані роботодавцями, а іноді обійматимуть багато посад одночасно. Вони становитимуть новий креативний клас — гіперклас, який і керуватиме гіперімперією. Вони житимуть у всіх «серцях» поліцентричного світу у приватних містах під охороною найманців.

Виняткова нерівність і найгостріші протиріччя призведуть, на думку Ж. Атталі, до кризи гіперімперії; найпізніше на початку другої третини — половини XXI ст. розвинеться гіперконфлікт. Ж. Атталі прогнозує, що до гіперконфлікту приведуть чотири типи воєн, сукупність яких стане гіперконфліктом.

По-перше, війни дефіцитів. Як колись воювали за вугілля та залізо, так у майбутньому воюватимуть за нафту, воду та рідкісну сировину.

По-друге, прикордонні війни через територіальні суперечки. Перемога демократії призведе до нових конфліктів, навіть усередині

націй. До цього типу належать можливі конфлікти між різними групами всередині розвинених країн, де міста можуть оголосити про сецесію, а етнічні меншини — вимагати незалежності. Це загрожує численними громадянськими війнами та геноцидом.

По-третє, війни за вплив. Певні країни воюватимуть із сусідами, щоб захистити свої позиції, відвернути увагу суспільства від внутрішніх проблем або вести ідеологічну чи релігійну боротьбу.

По-четверте, війни між піратами та осілими.

На хвилі гіперконфлікту здійметься третя хвиля майбутнього — гіпердемократія.

За Ж. Атталі, після багатьох бід, катастроф і воєн, зрештою, на планеті запанує стабільний світ, царство розуму, але чекати доведеться довго — майже сторіччя — і з великими втратами.

Єдиний спосіб уникнути глобальної анархії та скоротити шлях до «прекрасного нового світу», на думку Ж. Атталі, висловлену у його книзі «Хто керуватиме світом завтра?», — створення Світового уряду. Для нього мають бути характерні децентралізованість, прозорість, демократичність. Він повинен поєднувати рівновагу влади американської конституції, принципи держави загального добробуту Північної Європи, відчуття довгостроковості, властиве китайському суспільству. Такий уряд не може бути просто багатостороннім: він повинен мати наднаціональні риси.

В останні роки ми не зустрічаємо нових книг Ж. Атталі, що привертають особливу увагу. Однак це зовсім не означає, що він втратив інтерес до сьогодення та майбутнього. Достатньо ознайомитися з офіційним сайтом <http://www.attali.com/>, де Ж. Атталі систематично висловлюється з найсучасніших проблем геополітики, дипломатії тощо. Він також є оглядачем французького журналу L'Express, для якого написав понад 1000 статей.

Основні ідеї своїх книг сам автор називав проєктуванням майбутнього. Низка ідей його ранніх книжок про майбутнє вже стає сучасністю. І це робить спадщину Ж. Атталі гостро актуальною. Навіть більше, сам маститий автор нагадує нам про це, що проявляється, зокрема, у його відеороліках.

Наприклад, 19 липня 2022 р. в Інтернеті з'явився відеозапис з коротким виступом Ж. Атталі, що одразу запам'ятався і буквально миттєво спричинив бурхливий інтерес і чимало суперечливих, зокрема й негативних, коментарів. Це відео було видалено із загального доступу на YouTube буквально за кілька годин після його появи.

Для істориків там було сказано чимало цікавого, з-поміж чого й таке: «наше життя залежить не від нашого минулого, а від нашого майбутнього». Ключове слово цього відеовиступу Ж. Атталі — «код» — як певний набір правил, законів, що управляють недосконалим світом. Автор проголошує тезу: ми можемо зробити світ досконалим через виправлення кодів усіх систем. Щоправда, на запитання, хто «займатиметься розробкою “правильних кодів”» та впроваджуватиме їх у життя, автор, як здається, не дає однозначної відповіді.

Отже, з появою українською мовою першої книги з великої спадщини Ж. Атталі, його деякі погляди стають більш доступними для українського читача. Водночас у поле зору потрапляє нова проблематика, від обговорення якої залежить наше майбутнє. Практично всі його твори присвячені опису передбачуваного майбутнього з урахуванням аналізу тривалого минулого. Для цього він взяв на себе завдання переосмислити історію людської діяльності в її різних вимірах: часу, кочового життя, власності, музики, здоров'я, морів, сучасності, глобального управління...

Хоча Ж. Атталі є президентом міжнародної некомерційної організації Positive Planet, його погляди часто називають песимістичними. З позиції раціонального підходу це так. Крім того, вони прагматичні та реалістичні, свідком чого є ті, хто живе нині. Проте оцінка його поглядів вимагає вдумливості й обережності. Свої варіанти відповіді на питання, які виголосив Ж. Атталі, дають інші видатні інтелектуали сучасності (деякі — у полеміці з ним). Зокрема такі запитання вимагають відповідей і з боку істориків.

Oleksandr Kaplin

Doctor of Historical Sciences, Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: kaplin988@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6658-713X>

**JACQUES ATTALI: «WAVES OF THE FUTURE»
AND THE PRESENT CONTEXT**

Текст надійшов до редакції 04.05.2023.

The text was received by the editors 04.05.2023.

Текст затверджено до друку 17.06.2023.

The text is recommended for printing 17.06.2023.